

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI (1950-1960) ve BASIN*

Nuran YILDIZ**

GİRİŞ I

İKTİDAR-BASIN İLİŞKİLERİ

İktidar - basın ilişkileri bağlamında her toplumda ve her dönemde yaşanan çeşitli sorunlar, basının dördüncü güç olarak kendini kabul ettirmeye başlamasıyla iktidarı elinde bulunduranların denetleme isteklerinin artmasına ve daha yoğun sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. İktidar sahiplerinin, iktidarlarını sürdürmek ve meşruiyetlerini sağlamak için düşünce ve inançlarının kamuoyuna duyurularak, kamuoyunun desteğini sağlamaları yaşamsal niteliktedir. Bununla birlikte basının kamuoyu oluşturma ve yansıtma özgürlüğü hiçbir zaman sınırsız olmamış, bu özgürlüğün sınırları düşünce ve inanç özgürlüğünün sınırlarıyla çizilmiştir. Siyasal iktidarların basının kamuoyunu oluşturma işlevinden yararlanabilmeleri için, basın özgürlüğünü sağlamak gibi bir görevi de yerine getirmeleri gerekmektedir. Bu görev ekonomik destek, siyasal baskılardan koruma ve kamusal görevleri yerine getirmede kolaylıklar sağlama v.b. şeklinde yerine getirilebilir.

20. yüzyılın ikinci yarısına kadar genellikle bir gazete bir politikacının ya da bir partinin aracıyken sonraları, daha fazla insan tarafından okunmak, daha fazla reklam almak gibi ekonomik gerekçelerle her ikisinden de (en azından görünüşte) bağımsızdır. İktidar ve muhalefet ikilisi basının bu bağımsızlığını kendi çıkarları doğrultusunda sınırlamaya gittikleri gibi değişik dönemlerde bu sınırlamaları tam olarak olmasa bile kaldırmışlardır. Basın ve iktidar ilişkilerinin Türkiye açısından hareketlenmesi ise 1946'da çok partili sisteme geçilmesiyle gerçekleşmiştir. 1946-1950 dönemini bir geçiş dönemi olarak değerlendirirsek 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP'nin iktidara gelmesinden 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar geçen dönemde basın-iktidar ilişkileri ayrı bir önem taşımaktadır.

*Bu makale Ocak 1996'da A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Programı'nda yer alan Türkiye'nin Siyasal Sorunları seminer dersi için hazırlanan aynı başlıklı çalışmanın gözden geçirilmiş yazımıdır.

** A.Ü. İletişim Fakültesi, Araştırma Görevlisi.

Bu çalışma DP'nin basına dönük liberal eğilimleri ve baskıcı eğilimleri olmak üzere iki bölüm halinde oluşturulmuştur. Ayrıca 1950 öncesi DP'nin muhalefet dönemi Giriş II'de kısaca özetlenmektedir.

GİRİŞ II

DP'NİN MUHALEFET DÖNEMİ

1946-1950 dönemi, DP'nin basına yaklaşımı açısından liberal olarak değerlendirilebilir. Bu döneme çalışmanın temel yapısının farkı nedeniyle özet olarak değinmek doğru olacaktır.

1939'da başlayan, önce bir aylık olarak düşünülen ama daha sonra üçer aylık uzatmalarla Kasım 1947'ye kadar süren sıkıyönetim dönemlerinde Hükümet olağanüstü yetkilere sahip olmuştur. Bu dönemde Bakanlar Kurulu gerekli bulduğu gazeteyi gerekli gördüğü süreyle kapatmış, kararlar Basın Yayın Umum Müdürlüğü* tarafından gazetelere bildirilmişti.** Hükümetin bu gücü yürürlükteki 1931 Matbuat Kanunu'nun gazete kapatma yetkisini hükümete veren 50. maddesinden kaynaklanıyordu.

1946'ya kadar geçen süre içinde iktidar, basının demokratik düzen, çok partili yönetim isteklerinin karşısına yasaklarla çıkmıştı. Muhalif basına uygulanan baskılar yalnızca yasal sınırlarda kalmamış, iktidar yanlılarının saldırgan tavırlarıyla da kendini göstermiştir. 4 Aralık 1945'de Tan olayı yaşandı. Sertel'lere ait olan ve SSCB yanlısı tutum izleyen Tan gazetesi 10 tini aşkın genç tarafından basılarak tahrip edildi.

7 Ocak 1946'da DP'nin kurulmasıyla Türkiye için yeni bir dönem başladı.*** DP, CHP iktidarının özellikle de sıkıyönetim altındaki yoğun baskıcı dönemde hızla örgütlenmişti. DP'nin kısa sürede güçlenmesini, örgütlenme yeteneğine ya da birikmiş toplumsal muhalefete dayandırmanın ötesinde daha önce yaşanan başarısız bir 'çok partili yaşam' deneyiminin bulunmasıyla ilişkilendirmek gerekmektedir. İnönü, DP'yi hem çok partili sürecin temsilcisi, hem de en azından bir süre denetleyebileceği bir muhalefet

*Basın Yayın Umum Müdürlüğü 7 Haziran 1920'de "Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi" teşkilat kanunuyla kurulmuş, 22 Mayıs 1933'te Matbuat Umum Müdürlüğü adını almış, 16 Temmuz 1943'de adı değiştirilerek Basın Yayın Umum Müdürlüğü olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat GÜVENİR, 2. Dünya Savaşında Türk Basını, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, No:31, 1991.s.59-64.

**Basının denetimi bu müdürlüğün yanı sıra meslek kuruluşu olarak bugünkü Gazeteciler Cemiyeti'nin ilk biçimi olan Basın Birliği'yle de sağlanıyordu. Ayrıca parti üyesi gazeteciler için önlemler alınmaktaydı. Örneğin 1939'da CHP Nizamnamesi'nin bir maddesi, sahibi partili olan gazete ve dergilerin parti görüşlerine ters düşen yayınlar yapmasını yasaklamıştı.

*** Aynı gün yaptıkları basın toplantısında CHP ile DP arasındaki farkı soran gazetecilere Menderes DP için "Belki iki parmak daha sol'dur" yanıtı vermiştir. Karpaz'a göre ise bu partinin "biricik özel vasfı hükümete muhalif oluşu"dur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal KARPAT, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul, 1967.

partisi olarak desteklemiştir. DP basın özgürlüğünün en büyük savunucusu olmuştur.* Buna karşılık DP'nin iktidara gelmesinde basın önemli rol oynamış, DP'yi kurtarıcı olarak kamuoyuna sunmuştur. CHP, bu gelişmeler karşısında 1947'de yapılması gereken genel seçimleri erkene alarak (21.7.1946), DP'nin beklenmeyen yükselişinin önünü kesmeye çalışmıştır. Bu dönemde CHP de basının desteğini sağlamak için seçim kararını açıklamadan önce, 1931 Matbuat Kanunu'nun 50. maddesindeki gazete kapatma yetkisinin hükümete verilmesine ilişkin hükmün kaldırılması hakkındaki tasarıları Meclise getirmiş 13.6.1946'da bu tasarı kabul edilmiştir. Böylece gazete ve dergilerin hükümetler yerine mahkeme tarafından, bir aydan iki yıla kadar kapatılması karara bağlanmıştır. Bu tasarinin görüşülmesi sırasında Menderes'in söylediği sözler, basına umut vermiştir: "*Gazete ve dergilerin kapatulabilmesi basın hürriyeti için gayet ağır bir baskıdır. Çünkü bir gazetenin kısa bir zaman için dahi kapatulması, onun mahvına kadar gidebilir.*"¹ Aynı Menderes kendi iktidarı döneminde bu düşüncesinden hareket ederek "kapatma" cezasına sıkça başvuracaktır. 14.6.1946'da ise kabul edilen bir yasayla da basın suçları affedilmiştir. CHP tarafından Üniversiteler Kanunu'nun kabul edilerek, üniversitelere özerklik sağlanması, Cemiyetler Kanunu'nda değişiklikler yapılarak "sınıf esasına dayanan" partilerin** ve sendikaların kurulması olanağının sağlanması, basının ve DP'nin muhalefetini yumuşatma önlemleri arasındadır.

Aynı dönemde Cemiyetler Kanunu'nun oluşturduğu ortamda kurulan dernekler, basın özgürlüğünü daha iyi korurlar gerekçesiyle Basın Birliği de kaldırıldı.²

İktidar bunların yanısıra DP'nin şiddetli muhalefetine yer veren gazeteler için soruşturmalar açtı, bazı gazeteciler*** tutuklandı. Bu gazetecilerin duruşmaları büyük sansasyon yarattı ve basının DP yanında yer almasına haklılık kazandı. Gazeteciler hakkında beraat kararı verildi ancak CHP zor durumda kaldı.

Demokrat Parti 1946 seçimleri sonrasında her gün bir il ya da ilçede miting ve toplantı yaparak basının dikkatini seçim kanunu üzerine çekmeyi başarmıştı. Basın yürürlükteki yasayla millete huzur ve güven veren bir seçim yapılamayacağını belirterek iktidarı kınamıştı.

* 1875-1964 yılları arasında Fransızlar tarafından yayımlanan *İstanbul* gazetesinin DP ile ilgili değerlendirmeleri ilginçtir. Gazete DP'yi bir "hoşnutsuzlar partisi" olarak görüyor ve Parti'nin gücünü politik hakların elde edilmesi için önderlik etmekten aldığını belirtiyordu. *İstanbul*'a göre DP bu niteliğini yitirdiği zaman güç durumda kalacaktı. DP'nin iktidar olmasından sonra ise DP ile ilgili olarak hiçbir yazı yayımlanmadı. Bunun nedeni ise gazetenin Fransız çıkarlarını temsil etmesi, DP'nin ise ABD'ye yakın olmasıydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Korkmaz ALEMDAR, *İstanbul (1875-1964)*, Ankara, AİTİA Yay.,1980, s.181-190.

¹Hıfzı TOPUZ, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1972, s. 170.

**Değişiklik Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin kurulmasına yol açtı.

²Nilgün GÜRKAN, *Demokrasiye Geçişte Basının Rolü (1945-1950)*, Ankara, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1994, s.93.

****Yeni Asır* ve *Demokrat* İzmir gazetelerinden Adnan Duvenci, Mithat Perin, Şevket Bilgin, Adnan Bilget.

Seçim ortamında, CHF ve DP tartışmalarında basının önemli bir yer tuttuğunu, bu tartışmalarda taraf olarak yerini aldığını, DP'yi destekleyici yazılar yayımladığını görmekteyiz. İktidarın yayın organlarından olan *Ulus* gazetesinin başyazarı F.R. Atay şöyle yazmıştı: "*DP, bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır. Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir.*"³

CHP'nin 21 Temmuz 1946 seçimlerini kazanmasının ardından Recep Peker'in başbakanlığında kurulan hükümetin programında "... bir taraftan vatandaşları din telakkisinde, vicdan kanaatlarında, düşündüklerini söyleyip yazmakta, ... tam serbest bırakan ve öte yandan memleketin asayişini Büyük Millet Meclisi'nin otoritesini, vatandaşların, zümrelerin ve siyasi partilerin şeref ve haysiyetlerini masun tutan zihniyet, hükümetimize esas olacaktır. ... Şurasını da bir dikkat noktası olarak arz etmek isteriz ki hadiselerin ehemmiyetini ölçmekte vehimlere kapılarak günün işini kolaylaştırır görünen fakat ilerisi için zararlı tepkilere yol açan lüzumsuz seri tedbirlere başvurmadan dikkatle kaçınacağız"⁴ ifadesi yer almakta, gazete sütunlarından "süzülecek temiz istekleri" yerine getirmek için özel bir dikkat sarfedileceği açıklanmaktadır. Bununla birlikte, seçimlerden yalnızca üç gün sonra (24 Temmuz) Hükümet, seçim sonuçları hakkında vatandaşları şüpheye düşürücü ve memleketin huzurunu sarsıcı her türlü neşriyatı yasakladı. Ertesi gün, Celal Bayar'ın "*İşte ben iddia ediyorum, hatıa itham ediyorum; seçim işlerine fesat karıştırılmıştır. Seçimler memleketin hakiki iradesini göstermekten uzaktır*" şeklindeki sözlerini yayımlayan *Yeni Sabah* ve *Gerçek* gazeteleri kapatıldı; aynı demeci aktaran *Tanin*'e dokunulmadı. Çünkü *Tanin* iktidar yanlısı bir gazeteydi. İzmir'de ise "Hayır! Biz bunları seçmedik" diye başlık atan *İzmir* ve *İleri Demokrasi* gazeteleri "seçimi ihlâl", "halkı isyana teşvik" suçlarını işledikleri ileri sürülerek mahkemeye verildiler.⁵ İktidarın basın üzerindeki bu baskıcı tutumu muhalif yayımları önlemek yerine artırdı. 16 Aralık 1946'da Sıkıyönetim Komutanlığı, Cemiyetler Kanunu'ndaki değişikliğe dayanarak kurulan kimi partilerle onları destekleyen gazete ve dergileri kapattı.*

19 Nisan 1947'de, Menderes'in İzmir'de yaptığı konuşma "Meclis'in manevi şahsiyetine hakaret ve meşruluğunu şüpheye düşürücü unsurlar bulunduğu" gerekçesiyle *Ulus*'ta yayımlanmamış, konuşmayı yayımlayan *Kuvvet, Tasvir, Demokrasi, Yeni Asır, Demokrat İzmir* gazetelerinden 8"⁶ gazeteci mahkemeye verilmişti. Bu gazetecilerden biri olan Ağaoğlu, Menderes'ten mahkemeye gelmesini istemiş ve

³Ulus, 1 Temmuz 1946.

⁴Nuran DAĞLI, Belma AKTÜRK (haz.), *Hükümetler ve Programları (1920-1960)*, Ankara, TBMM Yay., 1988, s.119. Ayrıca bkz. *İfade Özgürlüğü Hapiste*, Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1994, s. 431.

⁵Alpay KABACALI, *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1994, s. 201.

*Kapatılan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi'nin *Sendika, Ses, Nor Or, Gün, Yığın* ve *Dost* gazete ve dergileri ve bunların matbaaları kapatılmış, siyasi hukuki nizamı bozma yolunda propaganda yapan *Yarın* gazetesi ve matbaası dört ay için kapatılmış, irticai yayınlar yaptığı gerekçesiyle *Büyük Doğu Dergisi* ve matbaası dört ay için kapatılmıştır. Bkz. a.g.e., s. 209.

*Bu gazeteciler Şevket Bilgin, Adnan Düvenci, Mithat Perin, Atıf Sakar, Salih Gürhan, Fuat Arna, Adnan Bilgetin ve Samet Ağaoğlu'dur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Samet AĞAOĞLU, *Siyasi Günlük*, (haz.) Cemil Koçak, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s.422-428.

savunması sırasında Menderes'i göstererek " *İşte, konuşan o, konuşmayı yayımlayan ben. Şayet ortada suç varsa, suçlu serbest, ama o suça sebep olan konuşmayı havadis diye veren gazeteci hapis. Konuşmayı yapan serbest ise, ortada suç yok demektir*"⁶ şeklinde savunma yapmıştır. Ağaoğlu aynı olayla ilgili bir başka noktaya da dikkat çekerek her zaman suç unsuru yazılar yayımlamaktan çekinmeyen Ulus'un bu konuşmayı "suç unsuru bulunduğu" gerekçesiyle yayımlamamasının, sonuçları önceden bildiğini ve böylece iktidarla Ulus arasındaki gizli ilişkileri gözler önüne serdiğini belirtmektedir.

Daha sonra iktidara gelen Hasan Saka Hükümeti, ilk hükümet programında (10 Eylül 1947- 10 Haziran 1948) "fikir ve kanaat hürriyetine hürmet göstermekte ne derece titiz davranacak" olsalar da yasaların yasak ettiği aşırı sağcı ve solcu tahrik ve oluşumlara karşı çok uyanık ve tedbirli olacaklarının üzerinde özellikle durmaktadır. 2. Saka Hükümeti (10 Haziran 1948-16 Ocak 1949) programında Basın Kanunu'nun değiştirilmesine yönelik bir istek belirtilerek "...bir taraftan Anayasamızın sağladığı hürriyetlerin sınırı içinde en geniş tenkid hakkını tanıyan, fakat diğer taraftan, en medeni memleketlerde olduğu kadar ferdin şeref ve haysiyetini koruyan bir şekilde koymanın lüzumuna inanmış bulunuyoruz"⁷ denmektedir. Bununla birlikte Basın Kanunu'nda değişiklik yapılamamıştır. Programın devamında konumuz açısından dikkat çeken bir nokta da "rejime zarar verecek propaganda ve tahrikatla müessir şekilde mücadele etmek azmindeyiz"⁸ cümlesidir.

Şemsettin Günaltay Hükümeti ise (16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950) 2. Saka Hükümeti'ne auf yaparak kendilerinin de Basın Kanunu'nu önemle ele alacaklarını, basın özgürlüğünü azami derecede güvence altına alarak aynı zamanda da vatandaş şeref ve haysiyetini kıskançlıkla koruyan Batı demokrasilerinin mevzuatını örnek alacaklarını belirtmiştir. Böylece yoğun basın muhalefetine hoş görünme çabası içine girmişlerdir.

Bu dönemde gazeteler, Menderes'i geleceğin lideri olarak gördükleri için ona ait haberleri büyük manşetlerle ve genellikle birinci sayfadan veriyorlardı. DP'nin basınla iyi ilişkiler kurmasının nedenleri kendi politikalarından daha çok CHP'nin baskıcı yönetiminden kaynaklanmaktaydı. Çünkü basın, DP'yi özgürlüğü bir ortamı sağlayacağı gerekçesiyle destekliyordu. DP iktidarında bu gerekçe gerçekleştirilmeyince basın DP'nin karşısına geçti. Muhalefet döneminde Hüseyin Cahit Yalçın'a duyulan güven, Ahmed Emin Yalman ve ölümüne kadar Ali Naci Karacan'la kurulan dostluk basın ve seçim kanunlarına destek çatısı altında gelişmiş ve DP'nin iktidarıyla da sona ermiştir. Hatta Sarol'a göre Menderes Yalman'ın kişiliğinde bütün basını özdeşleştirmiştir. Belki de bu nedenle Menderes'in basına baskısının artması Yalman'ın muhalefete geçmesiyle şiddetlenmiş olabilir.

1946-1950 döneminde Türkiye'de birikmiş bir toplumsal-siyasal muhalefetin varlığı, demokrasiye geçiş sürecinin sancuları, muhalif basının çıkışları DP tarafından iyi değerlendirilmiştir.

⁶a.g.e., s.423.

⁷N. DAĞLI, 1988, s.145, Ayrıca bkz. İfade Özgürlüğü Hapiste, ÇGD Yay., 1994, s. 433.

⁸İfade Özgürlüğü Hapiste, ÇGD Yay.,1994, s. 433.

DP'nin bütün muhalefet döneminde kullandığı başlıca ideolojik araç "demokrasi" sözcüğü olmuştur.⁹

Basının iki önemli işlevi olan 'muhalefet etme' ve 'bilgilendirme', DP politikalarına uygun bir zemin yaratırken aynı işlevler 1950 sonrasında DP'nin karşısına mutlaka yok edilmesi gereken birer engel olarak çıkmıştır.

I- LIBERAL EĞİLİMLER

DP dönemi liberal eğilimler açısından incelendiğinde, özellikle 1950'lerin ilk yarısı 'beyaz devrim' olarak değerlendirilmiştir.¹⁰ Basın özgürlüğünü sağlayacağını vaatmesi nedeniyle DP'nin, Tek Parti Döneminde sürekli baskı altında yaşayan basından geniş destek gördüğünü daha önce belirtmiştik. Hatta bu destek o kadar yoğun olmuştur ki seçim sonrası Demokratlar her gördükleri gazeteciyi "*siz çalıştınız, siz kazandınız, sizin eserinizdir bu bayram!*" diye iltifata boğmuşlardı.¹¹ Bu dönemde, özellikle 1952'ye kadar, başlıca gazeteler (Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet, Akşam, Tasvir, Yeni Sabah, Yeni İstanbul, Gece Postası, bazen Vatan) DP'yi desteklediler. 1952'den sonra ise desteklerini çektiler. Ulus ve Halkçı CHP'nin, Zafer DP'nin, Kudret Millet Partisi'nin yayın organı olduğu için tavırlarında önemli bir değişme olmamıştır. Demokrat Parti büyük iddialarla 1950 seçimlerini kazanmasının ardından hazırladığı 1. Hükümet (22 Mayıs 1950-9 Mart 1951) programında basınla ilgili düzenlemelere geniş yer vermiştir. Programda "*... mesala matbuat ve ceza kanunları, memurun muhakemat kanunu gibi belli başlı antidemokratik hükümleri ihtiva eden kanunları ve mevzuatımız içinde yer yer tesadüf olunan buna mümasil hükümleri demokrasi ruhuna uygun tadillerle huzurunuzla getireceğiz*"¹² denmektedir. Fakat programda dikkat çeken bölüm şöyle devam etmektedir: "*...Biz bugünün şartları içinde aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütala etmek gafletinde bulunmayacağız. Bugün aşırı sol cereyanlara mensup olanların, mücerret bir fikir ve kanaat sahibi olmaktan ziyade yıkıcı cereyanların aletleri olduklarına şüphemiz yoktur. Fikir ve vicdan hürriyeti perdesi altında bütün hürriyetleri kan ve ateşle yok etmekten başka bir maksat gütmeyen bu ajanları adalet pençesine çarptırmak için icabeden kıstasları vuzuh ve katıyetle teşhis etmek zaruretine inanıyoruz. Ancak bu surettedir ki, mizah ve siyasi tenkid kisvesi altında ayakta tutunmak istenilen ve hakikatta düpedüz aşırı sol cereyanların eseri olan neşriyatın tahribatından memleketi korumak kabil olabilecektir.*"¹³ Görüldüğü gibi DP'nin liberal eğilimlerinin söz konusu olduğu dönemde de, iktidarda bulunmanın verdiği güvenle sınırlayıcı yönde bir program ortaya konmuştur. Hükümetin kuruluşundan iki ay sonra da Basın Kanunu çıkarılmıştır.

⁹Cem EROĞUL, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara, İmge Kitabevi Yay., 1990, s. 48.

¹⁰Ali GEVĞİLLİ, *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1987, s. 86.

¹¹*Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1951.

¹²N. DAĞLI ve AKTÜRK, a.g.e., s.163; Ayrıca bkz. *İfade Özgürlüğü Hapiste*, 1994, s. 435.

¹³N. DAĞLI ve AKTÜRK, a.g.e., s.164; Ayrıca bkz. *İfade Özgürlüğü Hapiste*, 1994, s. 435.

3. Menderes Hükümeti'nde hem Devlet Bakanı hem de basın ilişkileri sorumlusu olan Mükerrerem Sarol, Menderes'in basına özel bir önem verdiğini ve basının işlevini çok iyi kavradığını belirtmektedir. Sarol bir keresinde Menderes'in kendisine "Basın, çok canlı bir müessesedir, asimilasyon gücü üstün olan bir kurumdur. İçine aldığı insanları, kısa bir zamanda hazmeder, kendi bünyesine katar. Bir çok yakın dostlarının çocukları, bir gün basın konusunu tartışırken babalarına 'ben önce gazeteciyim, sonra sizin oğlunuzum' demekten sakınmamışlardır. Toplumun en güçlü müessesesi sayılan aileyi de aştığına göre, basın dördüncü kuvvettir demek, onu biraz da hafife almaktır"¹⁴ dediğini belirtmektedir. Bu sözler Menderes'in daha sonraları basın üzerindeki sıkı denetiminin ve basından çekinmesinin nedenlerini de açıklamaktadır.

A- Liberal Yasal Düzenlemeler

DP iktidarı süresince basına yönelik liberal eğilimin somut göstergesi 5680 Sayılı Basın Kanunu ile 5953 Sayılı basın çalışanlarına yönelik kanun olmuştur.

a) 5680 Sayılı Basın Kanunu

14 Mayıs 1950 seçimleriyle CHP yerini DP'ye bırakmış, seçim sonuçlarıyla oluşan ortamda basın da yeni yasasına kavuşmuştu. Yeni hükümet, kuruluşundan çok kısa bir süre sonra 21 Temmuz'da Cumhuriyet döneminin ilk basın yasası olan 1931 Matbuat Kanunu'nu ve değişikliklerini yürürlükten kaldırmıştı. Yeni Basın Kanunu'nun bu kadar hızlı çıkmasının nedeni elbette, CHP'nin daha önce bu yönde yaptığı çalışmalarından yararlanmasıdır. Yasa, 15 Temmuz 1950'de Meclis'te kabul edilerek 21 Temmuz'da yürürlüğe girmiştir.

5680 Sayılı Basın Kanunu, 1931 Matbuat Kanunu'nun hükümete tanıdığı geniş yetkileri kaldırmıştı. Artık gazete çıkarmak için izin almak gerekmiyordu; bildirimde bulunmak yeterliydi. Basın suçları Toplu Basın Mahkemeleri'nde yargılanacak ve bu, basın için bir güvence niteliği taşıyacaktı. Gazete sahipleri, yayımlanan yazılardan dolayı ceza sorumluluğu taşımayacaklardı. Buna karşılık yazışları müdürleri, yazarla birlikte sorumluluk ve hapis tehdidi altındaydı. Öte yandan 1931 Kanunu'ndaki 51. Madde "demokratikleştirilerek" 31. Madde olarak alınmış ve yurt dışında basılan yayınların Bakanlar Kurulu kararıyla sansür edilmesi öngörülmüştü.¹⁵

1950 yasasının getirdiği özgür ortam DP'nin iktidarının başlarında basın için oldukça memnunluk vericiydi. Hükümetle basın arasında yakın ilişkiler kurulmuş, önceleri CHP'yi destekleyen gazeteciler de Menderes'le yakınlaşmış ve Hükümeti desteklemeye başlamışlardı. Bununla birlikte, DP-basın ilişkileri ilk günlerden gerilmeye de başlamıştı. Bu dönemdeki gerilme nedenlerinden en önemlisi DP'nin dini, laikliğin karşısına alan tutumuydu. Ezanın yeniden Arapçaya döndürülmesini laikliğin gereği sayan DP'ye kendi listesinden milletvekili seçilen Nadir Nadi'nin "Atatürk Yasaları"¹⁶ndan söz etmesi gerginliğin en önemli belirtilerindedir.

¹⁴Mükerrerem SAROL, *Bilinmeyen Menderes C.I-II*, İstanbul, Kervan Yay., 1983, s. 177.

¹⁵A. KABACALI, a.g.e., s. 230; Korkmaz ALEMDAR, "Demokrat Parti ve Basın", *Tarih ve Toplum*, Mayıs 1986, s. 53.

¹⁶*Cumhuriyet*, 7 Haziran 1950.

b) 5953 Sayılı Kanun

13 Haziran 1952'de, gazetecilerin çalışma koşullarını düzenleyen 5953 Sayılı yasa getirilmiştir. "Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun" adını taşıyan yasa, DP'nin basına verdiği o günkü önemi belirtmekteydi. Bu yasa 1954'de ve 1961'de geçirdiği iki değişiklik dışında bugün yürürlüktedir. Yasa dönemin çalışma koşullarına göre reform sayılabilecek hükümler içermekteydi. O güne kadar hiçbir yasa kapsamında tanımlanmamış gazeteciyi dolaylı da olsa tanımlıyor, o güne kadar yalnızca devlet memurlarına tanınan yıllık ücretli izin hakkını gazetecilere de tanıyordu. Yasayla gazetecilerin işverenle, içinde işin türü, ücret miktarı, gazetecinin kademi gibi kayıtların yer aldığı bir yazılı sözleşme yapması zorunluluğu, sözleşmenin feshi halinde önceden bildirilmesi ve tazminat ödenmesi zorunluluğu, haftalık tatil hakkı, sendika kurma hakkı* ve sosyal sigortalara tabi olma zorunluluğu getirildi. Yasa gazetelerin dini bayramlarda yayımlanması konusunda bir yasak koyarak ortak tatil zamanı yaratmıştır.**

B- Basına Sağlanan Destekler

DP'nin özgürleştirici iki yasa çıkarmasının yanısıra özellikle yandaş olan basına maddi destekler sağlaması ve bir ayrıcalık varsa bunun tüm basın organları için geçerli olduğu savına dayandırması nedeniyle olumsuz yönde de olsa liberal eğilimler arasında değerlendirilmelidir. Bu tür destekler yandaş basını ödüllendirmek, muhalif basını da özendirmek için tüm DP iktidarı süresince devam etmiştir. Destekler basın cezalarının uygulanması sırasında yandaş basını gözetmekten, kredi, arsa sağlama, kat çıkmaya izin verme, resmi ilan verilmesi, kağıt tahsisi vb. yoluyla gerçekleşmiştir.

1954 seçimlerinden sonra Menderes, Sarol'a Basın Yayın ve Umum Müdürlüğü'nü ve Anadolu Ajansı'nı bağlamış ve şöyle demişti: "*Gazeteci dostlarımız belalı sevgiliye benzerler, istekleri, ihtiyaçları, kaprisleri hiç tükenmez. İhtiyatlı ol kimseye angaje olma.*"¹⁷ Sarol'a basın sorumluluğu verilirken Zafer'in yönetimini kollamaya çalışması özellikle belirtilmiştir.¹⁸ Menderes'in destekle basını kendi yanında tutmasını anlamak ve gazetecilere yaklaşımını değerlendirmek açısından Enver Adakan'a söylediği şu sözler önemlidir: "*Hangi gazetelerden bahsediyorsunuz? Vatan mı? Ben yarın Yeni Sabah sahibi Safa ile Ankara Palas'ı bir yemek yiyeyim, Ahmed Emin yazılarından derhal vazgeçer. Nadir Nadi mi? Ben ona Şili gibi küçük bir sefaretten, hele hele Viyana'dan bahsedeyim, ertesi gün Nadir benim istediğim gibi yazı yazar. Burhan Felek mi? Bir kaç*

* Sendika kurma hakkında uygulama açısından bugün bir geriye gidiş söz konusudur. İşveren gazeteciyi işe alırken sendikaya girmeme durumunu gözönünde bulundurmaktadır.

** Ancak 1992 yılının kurban bayramında Sabah gazetesi bu hükme uymayarak bir tartışma başlatmıştır. Anayasa Mahkemesi söz konusu maddeyi Anayasa'ya uymadığı gerekçesiyle iptal etti. Karar 19 Mart 1993 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Bugün gazeteler dini bayramlar süresince de yayımlanmaktadır.

¹⁷M. SAROL, a.g.e., s. 257-253.

¹⁸a.g.e., s. 259.

*spor federasyon seyahatı imkanına karşı mum olur. İçlerinde 20, 30 bin liralık paralara karşı kalemlerini satanlar da eksik olmaz."*¹⁹

Resmi ilanların dağıtımını ise hem destek hem de baskı aracı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle ilerde ayrı bir başlık altında değerlendirileceği için, burada kısaca değinmek yeterli olacaktır.

1951'de resmi ilanların dağıtımının Bakanlığın takdirine bırakılması bu konudaki tartışmaların başlamasına neden olmuştur. İlan dağıtımının DP yanlısı basın lehine gerçekleşmesi muhalefeti kızdırmıştır. Aralık 1954'deki bütçe müzakereleri sırasında Sarol'un "*hangi siyasi kanaatte olursa olsunlar, ilan almaya hak kazanmış gazetelerin resmi ilanları kesilmemiştir*" açıklaması komisyonca kabul görmekle birlikte CHP tarafından inandırıcı bulunmamıştır. Bu dönemde yeni radyo istasyonlarının kurulması için bütçeden ayrılan 25 milyon liranın çıkması için Sarol ve Menderes'in komisyona baskı yapması iktidar aracı olarak radyoya yöneldiklerini göstermektedir.

1955 sonlarında Sarol Devlet Bakanı olarak başta Türk Sesi gazetesi olmak üzere yandaş gazetelere sağladığı yardımın açıklanması için kendi aleyhinde bir soru önergesi verdimiş ve bunu Menderes'e şöyle açıklamıştır: "*Siz her zaman kirlenen çamaşırları aleniyete getirip yıkamak lazımdır demez miydiniz?*"²⁰

Sarol'un sahibi olduğu Türk Sesi gazetesi için Ankara Maarif Müdürlüğü aracılığıyla ilkokullara ve resmi idarelere abone kaydettilendiği bilinmektedir. Sarol savunmasında Ulus gazetesinin 'nefir-i amm' yöntemiyle kırk-elli bin gazete abone ettirdiğini, kendi abone yöntemlerinin de bilgileri dışında gerçekleştiğini belirtmektedir. Üstelik Sarol'a göre devletin fikir ve sanata yer veren gazete ve dergileri himaye etmesi de normaldir.²¹ Türk Sesi gazetesi resmi ilan alımı ve fazla kağıt alımı konusunda da suçlanmıştır.*

Gazeteler ancak İstanbul'dan topladıkları peşin satış parasıyla yaşadıklarından resmi ilan olmadan ayakta kalmaları olanaksızdı. CHP döneminde tirajı diğerlerinden az olduğu halde partinin sözcüsü Ulus hepsinden fazla ilan almaktaydı. CHP'nin desteğiyle 1947'de çıkan Tanin ve Memleket'e de yüksek ilan tahsisi yapılmıştır. DP iktidara gelince denge tümüyle tersine dönmüş, Ulus hiç ilan alamazken DP'nin destekçisi olan Zafer, Türk Sesi, Son Havadis, Son Posta gibi gazeteler çok ilan almaya başlamışlardı. Kağıt, makine, malzeme tahsisi de aynı durumdaydı. Milliyet de ilk çıkışında (1950) DP'yi desteklemeyi vaadettiğinden büyük mali destek almıştır.²²

¹⁹ Ahmed Emin YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1970)*, (Baskı yeri ve tarihi belirtilmemiştir), s. 322.

²⁰ M. SAROL, a.g.e., s. 560.

²¹ a.g.e., s. 622-624.

* 1954 yılında kağıt ithalatında yaşanan sıkıntılara rağmen toplam 14.500.000 TL tutarındaki yardımın ilk kez bu kadar yüksek bir miktar olduğu bilinmekle birlikte, bu tutarın önemli bir bölümünün iktidar yanlısı gazetelere sağlandığı da meclis görüşmeleri sırasında CHP'lilerce iddia edilmiştir.

²² Orhan KOLOĞLU, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Basın*, İstanbul, İletişim Yay., 1992, s. 70.

Bugünkü Milliyet'in doğuşunu, Ali Naci Karacan-Menderes dostluğu sağlamıştır. Milliyet kurulurken Karacan, Menderes'e basın dünyasında iktidarı manen koruma, ülkeyi biran önce kalkındırmak için çaba harcayan DP'yi ve onun şahsında Menderes'i büyük bir içtenlik ve heyecanla destekleme teminatı vermişti. Bunun karşılığında Menderes Milliyet'i kuruluş aşamasında maddi olarak desteklemiş, bu para makinelerin alımında ve binanın yapımında kullanılmıştır. Hatta binanın fazladan yapılan katının da yıkılması durdurulmuştur. Sarol'a göre Menderes Milliyet'i "Nuh'un Gemisi"ne benzetiordu. Karacan'ın o günkü tek arzusu ise gazetesiyle Menderes'e hizmet etmektir. Ali Naci'nin ölümü ve Abdi İpekçi'nin yönetime gelmesiyle Milliyet'in muhalefete geçmesi üzerine Menderes "herşey akluma gelirdi de Ali Naci'nin gazetesinde yani manen bizim sayılacak Milliyet'in DP'nin karşısına geçeceği akluma gelmezdi" demiştir.²³

DP'yi kuruluşundan itibaren destekleyen Milliyet, A.İpekçi'nin attığı "İktidar Muhalefete İsnadlarda Bulunlu"²⁴ başlıklı haber üzerine gazete sahibi Ali Naci Karacan yakınlarına "Benim gazetem böyle birşeyi nasıl koyar, ben şimdi Menderes'e ne diyeceğim" şeklinde yakınmıştı.²⁵ Milliyet tarafsızlığını, DP'nin 6/7 Eylül olaylarını bir sol provakasyon, bir "kominist oyunu" olarak değerlendirmesi üzerine bıraktı. Yüzlerce sol eğilimli aydının gözüne alınıp tutuklanmasına yol açan bu olaylar sırasında Milliyet, DP'ye karşı tavrını açıkça ortaya koydu. Bu olaydan sonra DP'nin içindeki bölünmeye ve 19 milletvekilinin yönetime başkaldırmasına basında çıkan yazıların neden olduğu belirtilmektedir.²⁶

DP'nin devlet olanaklarını kendi propagandası için kullanmasının en iyi örneklerinden birini Güneş Matbaacılık Türk A.Ş. oluşturmaktadır. 1949 yılında Zeki Rıza Sporel ve arkadaşları tarafından kurulan şirket aynı yılın sonlarında iflas noktasına gelmişken, DP iktidarı ile birlikte Neşriyat Anonim Ortaklığı'yla birleşmiş, böylece şirketin kaderi değişmiştir. DP adına İş Bankası'ndan yüksek miktarlarda kredi alınmış ve bu parayla parti adına hissedarlardan pay satın alınmıştır. Ayrıca Resmi İlanlar Limited Şirketi'nden ortaklığın çıkardığı Havadis gazetesi aracılığıyla 3000 liralık pay alınmıştır. En büyük hisseye sahip olan DP bu şirket aracılığıyla bankalardan borçlar almıştır.²⁷ 25 Mart 1959 tarihinden sonra da payların tamamı DP'nin olmuştur.

Ayrıca, Ahmed Emin Yalman'a düzenlenen suikast girişimi sonrasında Menderes 20 Aralık 1952'de basınla iyi ilişkiler kurnak amacıyla bütün önemli gazetelerin temsilcileriyle ve Maliye, İşletmeler ve Bayındırlık Bakanlarının da bulunduğu bir toplantı düzenledi. Bu, iktidarla basın arasındaki anlaşmazlıkları giderecek önemli bir adım olarak değerlendirildi. Daha sonra belirli aralıklarla süren bu toplantılar 1954'de ilişkiler gerginleşince sona erdi. Bu dönemde özellikle yandaş gazetecilerle yoğun görüşmeleri DP içinde "memleketi gazeteciler mi yönetecek?" söylentilerine neden olmuştur.²⁸

²³M. SAROL, a.g.e., s. 206-207.

²⁴Milliyet, 4 Temmuz 1955.

²⁵Tayfun TÜRENÇ, Erhan AKYILDIZ, Gazeteci, İstanbul, Milliyet Yay., 1986, s. 145-146.

²⁶a.g.e., s. 150.

²⁷K. ALEMDAR, İletişim ve Tarih, Ankara, İmge Yay., 1996, s. 143-147.

²⁸A.E. YALMAN, a.g.e., s. 298-301.

1956-1957'de çıkan ve Necip Fazıl'ın sahibi olduğu **Büyük Doğu** dergisi'nin, Devlet Bakanı Abdullah Aker'den "küçük menfaatlerini karşılamak üzere sızdırdığı yüzbinlerin hesabı 1960'dan sonra Yüksek Adalet Divanı'nda sorulmuştur."²⁹ Basına sağlanan destekler çok daha geniş ve fazla olmakla birlikte parasal yardımlar genellikle örtülü ödenekten yapıldığı için bilinenler aysbergin görünür yanını oluşturmaktadır.

II- BASKICI EĞİLİMLER

Demokrat Parti'nin 1950'lerin başlarındaki tutumunun 'beyaz devrim'den 'beyaz terör'e³⁰ dönüşmesi başta basın, üniversite gibi toplumsal kurumlara yönelik baskıcı eğilimlerinin sonucudur.

DP'nin basına yönelik olumsuz gelişmeleri daha çok izlediği ekonomik ve siyasal politika ile ilgilidir. DP iktidarının özellikle ikinci yarısından itibaren toplumsal yaşamdaki değişimler (köylerden kentlere göçler, kentlerin kapalı alan olmaktan çıkmaları, yeni varlıklılar sınıfının oluşumu vb.) her kesimde hoşnutsuzluklar yaratmaya başlamıştı. Toplumsal muhalefet potansiyelleri artarken basına uygulanan yasaklar - elbette öteki toplumsal kurumlara da- ülkeyi çözümsüzlüğe doğru götürmekteydi. Hükümet, toplumsal muhalefet devlet aygıtlarıyla ne derece baskı altında tutulursa o ölçüde yok edilebilir yanlığını yitirdi.

1950 Basın Kanunu çıkarılırken Mecliste yaşanan tartışmalar, DP'nin basının denetimi konusunda henüz ortak bir tutumun oluşmadığını göstermektedir.*

Baskıcı önlemlerin ilk işaretleri 2. Hükümet programında kendini göstermekteydi. 2. Menderes Hükümeti (9 Mart 1951-17 Mayıs 1954) programında "*... Kökü dışarda olan teşkilatın faaliyetini fikir hürriyeti çerçevesi içinde mütalaa etmek ve müsamaha ile karşılamak bizim için mümkün değildir*"³¹ denmekte, bu tür faaliyetleri düşünce özgürlüğü ile asla ilgili görmediklerini açıklamaktadırlar. Programda yer alan "*... ilk*

²⁹Fuat Süreyya ORAL, *Türk Basın Tarihi Cilt II*, Ankara, Sanayii Nefise Matbaası, 1973, s.184.

³⁰C. EROĞUL, 1990, a.g.e., s. 61.

*Meclis görüşmeleri sırasında kabul edilmeyen bir madde bu konuda aydınlatıcı bir örnek olabilir. 1950 yasa tasarımasının 31. maddesi şöyle düzenlenmişti: "Rızaları hilafına şahısların hususi veya aile hayatları hakkında ima tarikiyle dahi olsa yayında bulunanlar, suçtan zarar görenin şikayeti üzerine 2 aya kadar hapis veya 200 liradan 2000 liraya kadar ağır para cezasına mahkum edilirler." Maddenin görüşülmesi sırasında Cezmi Türk, Nadir Nadi ve Sıtkı Yırcalı farklı biçimlerde karşı çıkmışlar, savunusunu ise Bahadır Dülger yapmıştır. Dülger, basının serbest olması yanında kişilerin aileleri, özel hayatları, şeref ve haysiyetlerin korunması gerektiğini vurgular. "Bir adamın namusluluğunun veya namussuzluğunun kıstasını bir gazeteci eline verebilir miyiz?" diye de sorar. Sıtkı Yırcalı kamu yaşamında görev alan kişilerin yaptıkları her şeyin milletin denetiminde olması gerektiğini savunur. Bu denetimi basın yapacaktır, "eğer bu şekilde, umumi de olsa, hususi de olsa bütün müesseselerimizin kontrolünü ele almazsak, basın hürriyetini buraya teşmil etmezsek başka türlü hakimiyetlerin kurulmasına vesile hazırlamış oluruz" der. Madde Yırcalı'nın teklifiyle metinden çıkartılır.

³¹N. DAĞLI ve AKTÜRK, a.g.e., s. 169; Ayrıca bkz. *İfade Özgürlüğü Hapiste*, İstanbul, ÇGD Yay., 1994, s. 436.

programımızda da izah ettiğimiz gibi, birinci hedefimiz kanuni kıstaslar elde etmektir. Türk hakimine 'bu nev'iden suçları' teşhis edip cezalandırabilmek imkanlarını vermek lazımdır"³² cümlesi dikkat çekmektedir. Programın basınla doğrudan ilgili olan bölümünde ise "... Matbuat hürriyetini hatta bütün hürriyetlerin teminatı saymak çok yerinde olur. Bu itibarla matbuat hürriyetinin büyük bir hürmet ve hassasiyetle muhafazasına çalışılacağını hiçbir tereddüte mahal bırakmayacak katiyetle ifade etmek isteriz.

"Ancak, hiçbirimizin gözünden kaçmadığına ve bütün arkadaşları ve hakiki matbuat hürriyetine samimi olarak bağlı bulunan matbuat müntesiplerini mustarip ettiğine eminiz ki, şahsa hakaret, iftira, teşhir ve hatta şantaj mahiyetini taşıyan bir takım neşriyat alıp yürümüştür. Bu kabil neşriyatın fikir, tenkid ve matbuat hürriyeti ile ve amme menfaatinin müdafasıyla bir alakası olmadığını söylemeye lüzum yoktur. Bu tarzda neşriyat kanunu usul ve müeyyidelerin noksan oluşunun delilini teşkil eder. Bu itibarla hürriyet nizamını liyaketle tatbik eden büyük demokrasilerde mevcud olan hüküm ve müeyyidelerin tetkikini ve bunların bir tasarı halinde Yüksek Meclise arz ve teklifini kararlaştırmış bulunuyoruz."³³

A- Baskıcı Yasal Düzenlemeler

1950 Kanunu'nun getirdiği olumlu hava fazla uzun sürmemiş, 2. Menderes Hükümeti basının işleyişini zorlaştırıcı önlemleri gündeme getirmeye başlamıştır.

1953 Düzenlemesi: 1953 Temmuz'unda daha önce sıfat ve hizmetlerinden dolayı bakanlara yapılan hakaretin takibi şikayete bağlıyken, artık savcının, bakanın olurluğunu alarak re'sen takibine bırakılması kabul edilmiştir. Muhalefetteki basın bunu "iktidarı kaybetmekten korktuğu için, kendi durumunu kurtarmayı tasarlamak", iktidar yanlısı basın ise "ortalıktaki anarşik manzaraya son vermek" olarak değerlendirdi. Bu dönemde DP'nin ekonomik ve siyasal alanda yeterli olmadığını gören basının muhalefetini artırdığı görülmektedir.

1954 Düzenlemesi: İki düzenleme olmuştur. Birincisi 9 Mart'da basın davalarına bakacak mahkemeler konusunu düzenlerken ikincisi yeni yasa çıkartmak olmuştur. 1954 yılının ilk aylarında tasarı olarak getirilen "Neşir Yoluyla Veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun" 9 Mart 1954'de kabul edildi. Yasa, özgürlükleri önemli ölçüde sınırlamaktadır. Bu yasaya göre namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi, itibar kırıcı yayın yapılması, özel veya aile durumunun rıza alınmadan teşhiri 6 aydan 3 yıla kadar hapis ve 1000 liradan 10 bin liraya kadar para cezası ile cezalandırılabilir. Bu suçlar resmi sıfatı olanlara karşı işlendiğinde ceza üçte birden yarıya kadar artırılabilir. Yine bu yasa, devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak veya halkın telaş ve heyecanlanmasına neden olacak yalan haberlerin yayını bir yıldan üç yıla kadar hapis, 2500 liradan fazla olmamak üzere para cezası ile cezalandırıyordu. Üstelik suçlanan gazeteciye de iddiasını ispat etme hakkı da verilmiyordu.

³² a.g.e., s. 169; Ayrıca bkz. *İfade Özgürlüğü Hapiste*, İstanbul, ÇGD Yay., 1994, s. 436.

³³ a.g.e., s. 170; Ayrıca bkz. *İfade Özgürlüğü Hapiste*, İstanbul, ÇGD Yay., 1994, s. 437.

İspat Hakkı: 1956'da adı biraz değiştirilerek daha da sıkılaştırılan ve basın özgürlüğünü önemli ölçüde zedeleyen bu yasa, "ispat hakkı" tartışmalarını da başlattı. "İspat hakkı" gazetecilere yayımladıkları haberler dolayısıyla haklarında dava açılması halinde haber konusu iddiayı ispat etme hakkını vermeyi ve ispatın davalının durumunu etkilemesini öngörüyordu. Tasarı görüşülürken, Adalet Komisyonu Başkanı Halil Özyörük, hakaret davalarında Bakanlar ve bazı yüksek memurlar için "ispat hakkına cevaz olamayacağını" öne sürmüştü; o arada yazı işleri müdürlerini "baldırıçıplaklar" diye nitelemiş; bu da gazetelerde protesto yazılarının yayımlanmasına yol açmıştı.³⁴

2 Mayıs 1955'de Fethi Çelikbaş ve 10 DP milletvekili Meclise "İspat hakkı" önergesi verdiler. Basına bu hak tanınmadıkça milletvekili, devlet memuru gibi devlet görevlilerini kuşku altında bırakacaklarını ileri sürdüler. Önerge ceza yasalarında da değişiklik gerektirdiği gerekçesiyle reddedildi. Bunun üzerine bu on milletvekili* partiden istifa etti, dokuz milletvekili* de partiden atıldı. Bu temizlemenin altında yatan gerçek ise ispatçıların parti içi muhalefeti güçlendirerek Menderes'i kongrede yenilgiye uğratma isteklerinin varlığıydı. Basın bu konuyu uzun süre gündeminde tuttu. 11 Kasım 1955'de Sarol Devlet Bakanlığı'ndan istifa etti.

Sarol'a göre "ispat hakkı" konusunun adeta ülkenin tek sorunu hale gelmesi Akis dergisi ve bir kısım muhalefet gazetelerinin işbirliği sonucudur.^{35*} Bununla birlikte Sarol Basın Yayın Umum Müdürlüğü'nün bütçesi komisyonunda görüşülürken basın için istenen "ispat hakkı"nı desteklediğini belirtti ve Menderes tarafından bu konuyu tekrar açması nedeniyle azarlandı.

3. Menderes Hükümeti (17 Mayıs 1954-9 Aralık 1955) ve 4. Menderes Hükümeti (9 Aralık 1955-25 Kasım 1957) programlarında genel anlamda özgürlüklere değinilmekle birlikte basın ve düşünce özgürlüğüne ilişkin açıklamalara yer verilmemiştir. Bununla birlikte 3. Menderes Hükümeti döneminde 30 Haziran 1954'de seçim kanununa değişiklik getiren dört maddenin birisi radyonun siyasal partilere kapatılmasıyla ilgiliydi. Bu maddeye dayanarak iktidar radyoyu hükümet adına istediği gibi kullanacaktı.

DP'nin, 1954 seçimlerinde kazandığı başarıya dayanarak antidemokratik yönde ilerlemesi, değişik kesimlerin eleştirilerine hedef oluyordu. Bu dönemde iktidarın hoşuna gitmeyen demeçler veren öğretim üyeleri Bakanlık emrine alındı. Bunlardan birisi DP

³⁴A. KABACALI, a.g.e., s. 237-238.

*Bu milletvekilleri Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, İbrahim Öktem, Raf Aybar, Şeref Kâmil Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Alican, Turan Güneş, Mustafa Ekinci ve Kasım Küfreviydi.

*DP'den atılan dokuz milletvekili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Safaettin Karanakçı, Ragıp Karaosmanoğlu, İsmail Hakkı Akyüz, Behçet Kayaalp, Ziyat Ebüzziya, Mustafa Timur, Sabahhaddin Çıracıoğlu'ydü.

³⁵M. SAROL, a.g.e., s. 427.

**Feroz Ahmad'ın değerlendirmesine göre ise ispat hakkı tartışmaları, DP içindeki muhalefetin Menderes'e karşı partiyi toparlayacakları bir platform sağladı. Parti içinde ve dışında sınırlı bir ilgi konusuydu ve sıradan seçmenler için bir sorun bile değildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Feroz AHMAD, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, İstanbul, Hil Yayınları, 1992, s.13.

iktidarı için "demokrasi değil kakokrasidir" diyen Hukuk Fakültesi profesörü Bülent Nuri Esen'dir.

Bu dönemdeki uygulamalar sonucunda Türkiye için çok partili düzenin halâ söz konusu olmadığı belirtilmektedir. Çünkü iktidarın baskıcı tutumu sonucunda sağsız ve solsuz bir demokrasi yürürlükteydi.

"İspat hakkı" konusur da başgösteren ve giderek derinleşen anlaşmazlık dolayısıyla DP'den ayrılanların 1955 sonlarında Hürriyet Partisi'ni kurmaları ve muhalefetin şiddetini artırması, DP ileri gelenlerinin basına, muhalefete ve üniversite çevrelerine sert eleştiriler yöneltmelerine yol açıyordu. Ocak 1956'da Menderes, bunların iktidara cephe aldıklarını belirtti ve konuşmasına " istersek bugün canlarına ot tıkayabiliriz" cümlesiyle son verdi.³⁶

1956 Düzenlemesi: Bununla birlikte 1954'teki değişikliği yeterli görmeyen DP Hükümeti 1956'da yeni sınırlamalar getiren iki yasa daha çıkarmıştır. Bu yasalardan birincisi; "Yayın Yoluyla ve Radyo ile İşlenen Suçlar Kanunu"na yeni maddeler eklenmesi, ikincisi ise Basın Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmasıdır.

1956 yılında DP Meclis grubuna getirilen Basın Kanunu'na ilişkin tasarı gazeteciliği ve gazeteleri, gazete haberlerini, yorumları sınırlayan bununla birlikte yanıt ve düzeltme haklarını genişleten yeni hükümler getiriyordu. Tasarıyı hazırlayan Adalet Bakanı Avni Köktürk "eldeki kanunun ihtiyaçlara cevap vermekten uzak bulunduğunu, tatbikatta şeref ve haysiyetlerin her vesile ile ayaklar altına alındığını gösterdiğini" açıklamış ve getirilen kısıtlamaları belirtmişti. Bakan bu açıklamaları bir kısıtlama olarak görmüyor, aksine bundan sonra uydurma haberler yerine kaliteli ve gerçeğe uygun yayımlar yapılacağını düşünüyordu. 1950 Basın Kanunu'nun iyi incelenmeden aceleye geldiği belirtilmişti. Bu düzenlemeyle, yazı işleri müdürleri ve muhabirlerin "sorumluluğun anlamını bilebilmeleri" için lise mezunu olmaları koşulu getirilmiş, 30. maddede yer alan yasak yayımların sınırı biraz daha genişletilmiş, bu arada gizli olan yasaların yayımı yasaklanmış, bu yasağa meclis grup müzakerelerinin yayını da eklenmişti. Bu yasaklamalar sırasında insanlar düşüncelerini basın yoluyla açıklayamayınca DP ile ilgili düşüncelerini broşürlere basarak dağıtma yoluna gitmişlerdi. Menderes bu durum karşısında ne yapacağını bilemiyor sıklıkla "*bunlara nasıl cevap verilir ve tekzip edilir?*" sorusunu soruyordu.

1956 Basın Kanunu değişikliğinin Mecliste görüşüldüğü sırada Adalet Bakanı Köktürk, her hürriyet gibi basın hürriyetinin de bir sınırı bulunduğunu, devletin vatandaşın şeref ve haysiyetlerini korumakla yükümlü bulunduğunu belirterek tasarının kabulünü istemişti. Bunun üzerine İsmet İnönü söz alarak hayatının en sert ve ağır konuşmalarından birini yaparak bu yasayla iktidarın polis devleti olma yolunda ilerlediğini belirtmiştir. Menderes ise konuşmasında "demokratik nizamın ancak bu kanunlarla sağlanacağını" söyler.³⁷ Aynı konuşmada Menderes 1950 Basın Kanunu ile basın özgürlüğünü sağlamakla büyük bir hata işlediğini söylemiştir. Bu keskin dönüşün ve kısıtlamaların temelinde ekonomik krizin boyutlarının yükselmesi yatmaktadır.

³⁶Cumhuriyet, 6, 8, 25 Ocak 1956.

³⁷M. SAROL, a.g.e., s. 678-679.

Meclis'teki görüşmeler sırasında CHP'den İsmet İnönü, Hürriyet Partisi'nden Turan Güneş, Millet Partisi'nden Osman Bölükbaşı tasarıları eleştirdiler. Prof. Turan Güneş, " İngiltere'de kamu çıkarı açısından gazetecilere hakaret hakkı bile tanındığını, özel yaşamın da 'ispat hakkı' dışında bırakılmadığını ve her durumda kamu çıkarının esas alındığını anlattı"; her iki yasanın da anayasaya aykırı olduğunu söylemiş, "Bunlar şiddet kanunlarıdır. İktidar bir polis devleti olma yolundadır" demiştir.³⁸

O gün kabul edilen, ertesi gün yürürlüğe giren 6733 sayılı yasa, Basın Kanunu'nun kimi maddelerini değiştirdi. Bu değişikliklerle basın özgürlüğü sınırlanıyor; her türlü yoruma elverişli, dolaylı ve örtülü sansüre yönelik hükümler getiriliyordu.

Sorumlu müdür olabilmek için lise öğrenimi zorunlu kınılıyordu. Ayrıca 6 aydan fazla hapis cezasına çarptırılanlar sorumlu müdür de muhabir de olamayacaklardı. Yanıt ve düzeltme yazılarının yayınlanmasını zorlayıcı koşullar öngörülmüştü. "Kanun, nizamname veya resmi teşekküllerce ittihaz olunun karar gereğince gizli yapılan toplantılar"daki görüşmelerin, alınan kararların ya da gizli soruşturmaların ve aşamalarının, yargı mercilerinin görüşmelerinin yayımlanması yasaklanıyordu. Türk Ceza Kanunu'nun 141-142. maddelerine ve aşağıda sözü edilecek yasaya göre mahkûmiyete karar verilirse, o yayın bir aydan üç aya kadar mahkeme kararıyla kapatılabilecekti. 32. madde, "Memleket ahlâkını, aile nizamını bozacak veya cürüm işlemeye teşvik veya tahrik edecek şekilde heyecan uyandıracak tafsilat ile hakiki veya hayali vakaları hikaye veya tasvir veya tersim edenler"i cezalandırıyordu. Yayınları, içeriğinden söz ederek satanlar da cezalandırılacaktı. Gazeteci sanıkların mahkumiyetleri kesinleşmeden tutuklanmalarını engelleyen 39. madde hükmü de kaldırıldı. İmzasız yazıların sahibi sorulduğunda 24 saat içinde savcıya bildirilecek, "memleket ahlâkını, aile nizamını" bozmak 1000 liradan 10.000 liraya kadar cezalandırılacaktı.

1954'de çıkarılan " Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun", kimi maddeleriyle birlikte adı da değiştirilerek, "Neşir Yoluyla veya Radyo ile Yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun" adını aldı. Bu değişiklik de Basın Kanunu değişikliğiyle birlikte, 7 Haziran 1956'da kabul edildi, 8 Haziran'da yürürlüğe girdi. Bu yasa, namus, şeref ve saygınlığa dokunacak, resmi sıfatı olanları küçük düşürecek nitelikte yayınlarla devletin saygınlığına dokunacak, halkın devlete güvenini sarsacak ve zorunlu ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının değişmesine yol açacak nitelikte yazıları cezalandırıyordu.

Neşir yoluyla veya radyo ile namus, şeref ve haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması bir yıldan üç yıla kadar hapis, 3 bin liradan 10 bin liraya kadar para cezası gerektiren suçlar haline getirilmişti.*

³⁸Emin KARAKUŞ, *İşte Ankara*, İstanbul, 1977, s. 368-370.

*27 Mayıs'tan sonra kurulan " Antidemokratik Yasaları Ayıklama Komisyonu", Basın Kanunu değişikliklerinden birçoğunun ve anılan yasanın kaldırılması gerektiğini belirtti. Bu görüşler doğrultusunda gereken yapıldı. Hukukçulardan oluşan komisyon, "Neşir/ Yoluyla veya Radyo ile Yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun"u şöyle değerlendirmekteydi: "... Hürriyetin suistimal edildiği bahanesi, hürriyete vaki tecavüzlerde daima vesile ittihaz edilmiştir. Nitekim 6334 ve 6732 sayılı kanunlara ait mazbatalarda 'matbuat hürriyetinin kötüye kullanılması teşebbüs ve ihtimallerini önlemek ve bu suretle bu hürriyeti zararlı hale gelmekten korumak maksadı' ile hareket olunduğu yazılı bulunmaktadır. Halbuki şeref ve haysiyetler, böyle bir hususi kanun

Bu yasa değişiklikleri tepkiler yaratmıştı. Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI), aylık dergisinde şu eleştiriyi yöneltiyordu: "Yeni kanunlar sıkıyönetimin kaldırıldığı gün yürürlüğe girmiştir. Bunlar sıkıyönetimi aratmayacaktır. Halkı telaşa düşürecek haberlerin yayılması yasak edilmiştir. Bir parti içerisinde görüş ayrılıkları olduğunu yazmak yasaktır. Meclis toplantılarının yazılması sınırlandırılmıştır. Cezalar ağırlaştırılmış, sorumluluklar artırılmış, haberleşme olanakları daraltılmıştır. Yeni kanunlar basın özgürlüğü için çok ağır bir tehdit sayılır. Enstitü, Türk basınının çok büyük bir çoğunluğunun yeni tedbirleri, protesto etmesini sevgiyle karşılar, basın özgürlüğünün ve demokratik kuruluşların korunması için savaştan Türk gazetecilerine saygılarını bildirir."³⁹

DP hem içte hem de dışta artan muhalefeti yumuşatmak için 5. Hükümet programında geri adım atmıştır. 5. Menderes Hükümeti (25 Kasım 1957- 27 Mayıs 1960) programında ise "memleket nizam ve istikrarını zedeleyecek ölçsüzlükler" belirtilerek bunların yeniden yaşanmaması için tedbir almak zorunluluğu açıklanmaktadır. Programda "...Demokrasilerde matbuat rejimlerinin haiz olduğu ehemmiyeti izahat müstağni addederek matbuat ait mevzuat ve tatbikata da bizzat hürriyet nizamını zedeleyecek bazı boşlukların ve eksikliklerin mevcudiyetine işaret etmek lüzumuna kaniiz. Bunların suratle gözden geçirilerek halledilmesini ele alacağız" cümlelerine yer verilmektedir. Bu dönemde DP Hükümeti, yalnızca yasalar düzenleyerek değil etkili başka bir yöntemle başvurarak ekonomik baskılar uygulamıştır. Gazete ve dergi kağıtlarının dışarıdan ancak devlet tekelirice alınması kararlaştırılmıştır.

Resmi İlanlar Sorunu: DP'nin resmi ilanlar konusundaki tutumu DP iktidarının ilk günlerinden itibaren kendi yayın organlarını destekler yönde olmuştur. İlan dağıtımıyla ilgili ilk düzenleme 13 Eylül 1950'de yapılmıştır. İlanların verilmesi sırasında gazetelerin niteliklerine bazı sınırlamalar getirilmiştir. 4 Temmuz 1951'deki ikinci düzenleme ile resmi ilanların dağıtım Bakanlığın takdirine bırakılmıştır.*

olmaksızın pek uzun bir müddet korunabilmiştir. Kanunda yer alan (...) 'istihkar ve istihfaf (aşağılama ve küçümseme) hissi telkin edebilecek yahut müphem ve suizanni davet eyleyecek mahiyette neşriyat', 'suiniyet ve maksadı mahsusa müstenid neşriyat', bazı merciler aleyhine tahrik edici neşriyat' gibi ibarelerde, ceza hukukunun aradığı katiyet yoktur. Demokratik bir ceza hukukunun esası, neyin suç olduğu ve neyin suç olmadığı hususunda, vâzılı bilgi sahibi olmak yoluncaki vatandaşta hakını bu müphem ibarelere teslim etmek imkansızdır. Sınırı belirsiz suçlar, hürriyete karşı ciddi bir tehlike teşkil eder. Nitekim bu kanunun tatbikatı, bu mülahazayı tamamiyle teyid etmiştir. Basın suçlarının unsarlarını malim olmamasından, her hürriyet gibi basın hürriyeti de zarar görür. Zira cemiyet hadiseleri hakkında fikir yürütmek, tenkid etmek hürriyeti ceza tehdidi altında bırakılırsa, bu hürriyetin kullanılması veya mahkûmiyete rağmen kullanılması yoluna gidilecektir ki, her iki davranış da modern bir cemiyet bünyesinde vahim sonuçlar yaratır." Ayrıntılı bilgi için bkz. A. KABACALI, a.g.e., s. 252-253.

³⁹H. TOPUZ, a.g.e., s. 188.

*31 Mart 1952'de İstanbul Gazeteciler Cemiyeti tarafından verilen bir yemekte Vakit'ten Hakkı Tarık Us resmi ilanların bir düzene sokularak, bazı gazetelere iltimas edilmek suretiyle basın özgürlüğünün tehlikeye düşürülmesinin önüne geçilmesini istedi. Bunun üzerine bir konuşma yapan Menderes, basın özgürlüğünün bütün demokratik özgürlükler arasında en sağlam garantiye dayandığını, hükümetin bazı gazetelere ayrıcalık tanımamasının söz konusu olmadığını ileri sürmüştü. Ayrıntılı bilgi için bakınız: F. AHMAD, a.g.e., s. 95. Menderes'in aksi gördüğüne rağmen Ağustos 1952'de Tekirdağ İl

Demokratların gazeteleri 'lehimizde' ve 'aleyhimizde' diye iki gruba ayırması da bu tarihlere rastlamaktadır. Ekonomik baskının önemlilik derecesini o dönemde gazete sahiplerinin gazeteleri dışında kazanç yolları olmadığı düşünüldüğünde anlamak daha olasıdır.

11 Temmuz 1953'deki üçüncü düzenleme ile 1951'deki madde yürürlükten kaldırılmış, ilan verilirken gazeteler arasında ayırım gözetilmeyeceği yalnız, milli birlik ve beraberliği tehdit eden gazetelere ilan verilmeyeceği belirtilmiştir. 1953 yılında yayımlanan resmi ilan kararnamesinin sonunda şu hüküm vardır: "Kategoriler ve her kategori için tayin edilecek nispetlerde ilanların gazetelere verilen bedelleri Başvekaletçe vazifelendirilen bir komisyon tarafından tespit olunur." Bu hüküm iktidarın basın üzerindeki resmi ilan kılıcı durumundadır.

5. Hükümetin kuruluşundan yalnızca iki gün sonra 27.11. 1957 Tarihinde 4/9714 Sayılı Kararname'yle ilk defa özel ilan ve reklamlar bazı hukuki kayıt ve koşullara bağlanmış, Resmi İlanlar Şirketi'ne* yeni bir hak tanınmıştır. Bu hakla bütün özel ilan ve reklamların Resmi İlanlar Şirketi aracılığından geçirilerek yayınlanması zorunlu kılınmış, Türk Basın Birliği aracılığı ile yayımlattıkları ilan ve reklamlar için alacakları komisyon oranı %10 olarak saptanmıştır.⁴⁰ Basını resmi ilan ve reklamların yanısıra özel ilan ve reklamlar kanalıyla da kontrol etmek amacını güden bu durum, 27 Mayıs Devrimi'yle son bulmuştur.⁴¹

Bu uygulamanın sonucu olarak DP'nin yayın organı **Zafer** ile CHP'nin yayın organı **Ulus** arasında şöyle bir ilan dağıtımı ile karşılaşılmaktadır:⁴²

	<u>1958</u>	<u>1959</u>	<u>1960(27 Mayıs'a kadar)</u>
Zafer	963.248	1.234.884	403.364
Ulus	456.397	542.867	212.248

İlan ve reklam konusunda DP'nin tutumunu sergilemede en iyi yol şu genel rakamları vermek olacaktır:⁴³

Kongresinde, parti aleyhine yazı yazan gazetelerin resmi ilanları kesilerek cezalandırılmaları istenmiştir. Bkz. *Cumhuriyet*, 18.8.1952.

* 1931 yılına kadar hiçbir kayda bağlanmayan resmi ilanlar, 20.7.1931 tarihli kararnameyle gazetelere "Türk Maarif Cemiyeti" kanalıyla verilmesi karara bağlanmıştı. Cemiyet bu işi 1943 yılına kadar özel bir şirket aracılığıyla yürütmüş, 1943 yılındaki bir kararnameyle aracılık hakkı Cemiyetten alınarak Basın Birliği'ne verilmiştir. Birliğin birçok gazeteyle birlikte kurduğu Türk Basın Birliği Resmi ve Ticari İlanlar Şirketi ise 1957'de kurulan Resmi İlanlar Şirketi'ne kadar görev yapmıştır.

⁴⁰Seniye YÜCEL, *İktidar ve Basın Kartı*, Ankara, ÇGD yayınları, 1995, s. 11.

⁴¹Ahmet DANIŞMAN, *Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri*, Ankara, A.Ü. BYYO Yayınları No: 1, 1982, s. 150-151.

⁴²K. ALEMDAR, 1996, a.g.e., s. 134.

⁴³a.g.e., s. 136.

1.7.1950 - 31.12.1959 arasında gazetelere verilen resmi ilan ve reklam tutarları

Cumhuriyet	2.653.704
Milliyet	2.271.437
Hürriyet	2.269.643
Vatan	1.641.145
Tercüman	1.139.578
Havadis	1.146.882
Apoyevmatini	91.460
Son Posta	2.145.394
Yeni İstanbul	1.817.612
Zafer-Zafer Akşam Postası	7.114.330
Hürses	1.021.926
Ankara Telgraf	1.083.296
Ulus	930.953
Son Havadis	690.418

Resmi ilanlarla ilgili olarak DP'nin yaptığı son düzenleme 3 Ağustos 1959'da ilan dağıtımının incelenmesinin Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı'nca yapılması koşulunun getirilmesi olmuştur.

1960 Düzenlemesi: Baskıcı yasal düzenlemelerin sonucuna gelince, DP'nin isteğiyle İnönü'yü Yeşihisar'da engelledi. 3 albayın* birgün sonra istifası Menderes iktidarının orduya güvenmemesindeki haklılığı gösteriyordu. Basına ve orduya güvenemeyeceğini düşünen DP bu kez Meclise dönüp 18 Nisan 1960'ta 2247 sayılı "CHP ve bir kısım basın faaliyetlerini tahkike mercur Meclis Tahkikat Encümeni"nin kurulması hakkında karar çıkarıldı. Bu karar 7 Nisan'da toplanan DP grup toplantısında görüşülmüş, "bu muhalefet" ve "bu basın"la ülkenin yönetilemeyeceğine karar vermeleri sonucunda ortaya çıkmıştı. Tahkikatın selayeti açısından ilgili her türlü haberin yayımlanması, dolayısıyla meclis görüşmelerinin de yayımlanması yasaklandı. Meclisteki tartışmalara konulan yayın yasağı yüzünden gazeteler tarihi oturma ile ilgili yayım yapamıyorlarsa da İsmet İnönü'nün o oturumda söylediği "*Artık, sizi ben bile kurtaramam*" sözleri ertesi gün gençler arasında dolaşıyordu. Yasağın çıktığı gün İnönü'nün meclis konuşmalarını "meclis müzakerelerinin aleni olması" esasına dayanarak basan Ulus gazetesinin matbaası sabaha karşı saat beş dolaylarında basıldı ve gazetelere el konuldu.⁴⁴ Baskından kaçırılan gazeteler de CHP milletvekilleriince satıldı. Meclise dönük haberleri yayımlayamayan basın bunun üzerine Kore'deki öğrenci hareketlerine yoğun biçimde yer vermeye başladılar. 27 Nisan 1960 Tarihinde 7468 sayılı yasa ile "Meclis Tahkikat Encümeni'nin Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun" çıkarıldı. Basınla ilgili önemli hükümlerle biri de şuydu: "Her türlü yayının yasak edilmesi

*Selahattin Çetiner, Bahri Yazır, Osman Özcan.

⁴⁴E. KARAKUŞ, a.g.e., s. 433.

halinde bu yasağa uymayan gazete ve dergilerin basım ve dağıtımını önlenir. Yayın yasaklarına ısrarlı şekilde uymayan yayınlar kapatılır."

28 Nisan'daki öğrenci hareketleri üzerine sıkıyönetim ilan edildi. Böylece ülkede üç başlı bir yönetim gündeme geldi: Hükümet, Tahkikat Komisyonu ve Sıkıyönetim.

B- Baskıcı Yöntemler

CHP'den hesap soracağını söyleyen Menderes'e karşı başta Ulus'un başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın olmak üzere CHP'li basın saldırıya geçti. Şubat 1951'de Kırşehir'de Atatürk büstünün tahrip edilmesi üzerinde basının önemle durduğu bilinmektedir. "Bu dönemde Necip Fazıl Kısakürek'in şeriatçı bir çizgi izlemekte olan **Büyük Doğu** dergisine Başbakanlıkça "örtülü ödenek"ten yardım yapıldığı 27 Mayıs'tan sonra açıklanmıştır.⁴⁵

DP'nin iktidar döneminde sol düşünce şiddetle kovuşturulmaya başlanmış, "İşçiler Birleşiniz" başlıklı bir yazıyı yayımlayan **Haftanın Sesi** dergisinin Yazı İşleri Müdürü Yusuf Ahıskalı tutuklanmıştı.⁴⁶ Hattâ bu dönemde sol basının, üzerindeki baskılar nedeniyle DP'ye karşı yazılar yazamaması nedeniyle DP'nin sol açıdan eleştirilemediği söylenmiştir.

22 Kasım 1952'de **Vatan**'ın başyazarı A. Emin Yalman'a karşı düzenlenen suikasti Samet Ağaoğlu'nun tezgahladığı iddia edilmektedir. Bu iddiaya göre Samet Ağaoğlu, N. Fazıl'a 170 bin lira vermiş, Fazıl da **Büyük Doğu** ve **Hür Adam** dergilerinin yönlendirmesiyle suikaste ortam hazırlamıştır.⁴⁷

1954 seçimlerinden sonra 'muhalif' basındaki eleştiriler yoğunlaşırken basın davalarının sayısı da hızla artmıştı. Özellikle CHP organı **Ulus** ve Nihat Erim'in çıkardığı **Halkçı** gazetelerinin yazarlarıyla Metin Toker'in **Akis**'i için çok sayıda dava açıldı. Birçok gazeteci* basın suçlarından mahkum edildi. Bütün şimşekler muhalif gazeteciler üzerine yağıyor, İstanbul'da, Ankara'da, İzmir'de uzaktan yakından biraz dili sürçen gazeteci, kendisini cezaevinde buluyordu.

DP yanlısı basın için ise durum daha farklıydı. Onların işlediği suçlar kovuşturulmuyor, kazara hapse girdiklerinde ise çok farklı bir uygulamayla karşılaşıyorlardı.**

⁴⁵A. KABACALI, a.g.e., s. 234.

⁴⁶*Cumhuriyet*, 6 Şubat 1951.

⁴⁷*Cumhuriyet*, 25 Haziran 1990. (Mehmet Ali Sebük ile görüşme)

*Şinasi Nahit Berker, Metin Toker, Ülkü Arman, Nihat Subaşı, Fethi Giray, Beyhan Cenkçi, Kurtul Altuğ, Yusuf Ziya Ademhan.

**Örneğin, DP'yi tutan gazetelerden birinin yazarı müdürünün hapse girmesiyle sağlık durumu ileri sürülerek, hastaneye nakledilmesi bir olmuştu. Bu gazeteciye hemen dekanın odası ayrılmış, özel bir telefon çekilmişti. Gazeteci bazı akşamlar hastaneden çıkıp evine gitmiş, sabahın erken saatlerinde yine hastaneye gelmişti. Ayrıntılı bilgi için bakınız A. KABACALI, a.g.e., s. 239.

1954 yılında davalar birbirini izledi: Dünya gazetesi yazarlarından Bedii Faik tutuklandı, başka bir davadan dolayı Dünya'nın yazışmaları müdürü Ali İhsan Göğüş 12 ay hapse mahkum edildi. Yine bu dönemde Menderes'in muhalif gazetecileri sivil polisler tarafından izlettiği belirtilmektedir. Örneğin bu gazetecilerden Yeni Sabah gazetesi sahibi Safa Kılıçlıoğlu da bunu gazetesinde yayımlıyor ve bir saldırı olursa silahıyla yanıt vereceğini yazıyordu.⁴⁸ Kılıçlıoğlu, Menderes'e görüşlerini belirten telgrafı çekmesi nedeniyle 6 ay hapis cezasına çarptırıldı, karar temyiz edildi.

Hüseyin Cahit Yalçın Halkçı gazetesindeki makalelerinde Başbakanı hakaret ettiği gerekçesiyle 1 Aralık 1954'de tutuklandı* ve verilen 26 ay 20 günlük hapis cezası Yargıtay'ca onaylandı.** Cezaevinde hastalanan 80 yaşındaki Hüseyin Cahit, 27 gün sonra olağanüstü önlemlerle hastaneye kaldırıldı. Yurt içinden ve dışından gelen büyük baskılar sonucu, 108 gün sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar, yasanın verdiği yetkiye dayanarak hapis cezasını kaldırdı.⁴⁹ Menderes de Halkçı gazetesine açtığı, toplamı 100 bin lirayı bulan tazminat davalarından vazgeçti.***

⁴⁸ a.g.e., s. 238.

* Hüseyin Cahit'in bu ilk tutuklanması değildir. İlk kez Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası merkezinde yapılan aramaları "Terakkiperver Fırka Basıldı" biçiminde duyurduğu için tutuklanmıştı. Bu tutuklama, Doğu'daki Şeyh Said ayaklanmasının ardından hükümete iki yıl süreyle geniş yetkiler tanıyan 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükun Kanunu'nun sonrasındaki ilk tutuklamaydı. Ayrıntılı bilgi için bakınız, N. GÜRKAN, a.g.e., s. 55. Ayrıca Tan olayı ile ilgili olarak da ilk saldırı işaretini Yalçın'ın "Kalkın Ey Ehli Vatan!" başlıklı yazısına verdiği belirtilmektedir. Bakınız Zekeriya SERTEL, *Hatırladıklarım*, İstanbul, 1977. Nisan 1952'de ise Yalçın'ın Ulus'daki "Gözü Kapalı Oy Verme" başlıklı yazı nederiyle milletvekili dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Eroğul için bu olay, DP'nin "çoğunluk istibadına yönelişinin ilk önemli belirtilerinden biridir." Bakınız C. EROĞUL, a.g.e., s. 75-76.

** Oysa DP'ye en sert muhalefeti yapan Falih Rıfkı Atay'ın Ulus'dan ayrılmasından sonra Menderes'in yakın çalışına arkadaşları Sarol "DP'yi kurulduğu günden itibaren kalemiyle, zehirler saçarak hırpalamaya çalışan F. R. Atay şükürler olsun Ulus gazetesinden atıldı. Yerine Hüseyin Cahit Yalçın getirildi. Bu değişiklikten canı yanmış bütün partililer çok sevinmişlerdi. Hüseyin Cahit Yalçın İttihat ve Terakki'nin önde gelen insanlarından biriydi. Şöhretli bir gazeteci, memleketini seven, cesur, inatçı, hayatı her sahada mücadele içinde geçmiş, ileri yaşlara ulaşmış bir insandı" demişti. Sarol'un ve dolayısıyla DP'nin Yalçın'a güveni onun da seçimin yarasını şiddetle eleştirmesinden kaynaklanıyordu. Sarol'un sözlerini ilginç kılan DP'nin daha sonra izlediği yola muhalefet ettiği için hapis cezaları alan Yalçın'a başlangıçta duyulan güveni göstermesidir. Sarol'un açıklaması için bakınız: M. SAROL, 1983, s. 70.

⁴⁹ Cumhuriyet, 19 Mart 1955.

*** Menderes Hüseyin Cahit'in mahkumiyeti için " ne olurdu milli hayatımızın değer çizgisine ulaşmış bu insanlar, yaşamın yeni koşullarına göre gerçeği görerek hareket etseler..." diyecekti. Bakınız M. SAROL, a.g.e., s. 319. Hüseyin Cahit'in tutuklanması üzerine düzenlenen gösteriler ve gazete yayınlarını "siyasi amaçlı ve yersiz nümeyiş" olarak değerlendiren hükümet engelleme yoluna gitti. Her yasak ya da baskı yeni yasak ya da baskıları getiriyordu. Hüseyin Cahit'in hastalığı sırasında ise Menderes Sarol'dan Yalçın'ı ziyaret etmesini istemiş " Bu insanlarla Mustafa Kemal bile başa çıkamamış. Gazetecilerle ister istemez iyi geçinmeye, dost olmaya mecburuz. (...) Kendisini benim adına ziyaret et. (...) Acamın gönlünü almaya çalış. Kusurlu biziz. Ona karşı çok mahçubuz " demiştir. Ve Hüseyin Cahit'in mahkumiyeti bir kaza olarak değerlendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız a.g.e., s. 388-389.

Yine o günlerde, Cumhuriyetçi Millet Partisi yöneticilerinden emekli general Sadık Aldoğan, bir yazısından dolayı mahkum edilerek Millet gazetesi yazışları müdürü Hüsnü Zeki Söylemezoğlu'yla birlikte, cezaevine konuldu. **Ulus**, **Yeni Ulus** ve **Halkçı** gazetelerinde sorumlu müdürlük yapan Cemal Sağlam hakkında 69 dava açıldı.*

Bütün bu olaylara rağmen Mükerrerem Sarol, Türkiye'de basın özgürlüğünün varlığını savunuyordu: "Matbuat hürriyetinin eğer kendine mahsus bir tarifnamesi varsa-ki vardır- bizde bugün hakim bulunmakta olan siyasi ve hukuki halin buna aynen uygun bulunduğu muhakkaktır ve esasen hiç kimse bu zaviyeden gelerek bu son derece mühim müessesenin mevcut bulunmadığını yahut noksanlıklar arzettiğini iddia eylemekte değildir. (...) Genç demokrasimizi, daha eskilerin atlattığı badireden sonra komünizme, faşizme yahut irticaa peşkeş çekemeyiz(...)"⁵⁰ Sarol'un bu düşüncesine rağmen 7 Nisan 1955'de İnönü'nün damadı Metin Tokar, Akis dergisinde Sarol'a hakaret ettiği gerekçesiyle 9 ay 10 gün hapse mahkum edildi.

Özellikle 1956 yasa hükümleri, hür basın hak ve hürriyetlerini daha da daraltmıştır. (...) Bununla beraber Türkiye, basın hürriyeti olmayan memleketler arasında gösterilemez. Türkiye basın hürriyeti teminat altında bulunan memleketlerden de değildir."⁵¹

1954'de CHP tarafından Falih Rıfki'ya yok pahasına satıldığı iddia edilen ve bu nedenle de CHP mallarıyla birlikte hazineye devredilmesi istenen **Dünya** gazetesinin yazarı Bedii Faik'in tutuklanması üzerine Sarol yasa hükümlerinin kabadayılığa son verdiği ve hançer gibi kullandığı kaleminin elinden alındığını düşünmüştü.

6 Eylül 1955 günü başlayıp 7 Eylül 1955 sabahına kadar süren olaylı gösteriler sırasında İstanbul'da bulunan Menderes ile öteki sorumlular, Vilayet'te toplanarak sıkıyönetim kararı aldıktan sonra 7 Eylül tarihli gazeteleri getirterek sansür ettiler. Yeniden baskı için kalıp hazırlamak uzun süreceği için , gazetelerin sansür edilen bölümleri ezilerek okunamaz duruma getirilmiştir. Sıkıyönetim Komutanı Nurettin Aknoz 10 Eylül günü Harbiye'de basın toplantısı düzenleyerek basına konan yasakları açıkladı.

19 Eylül 1955'te **Ulus** gazetesi İsmet İnönü'nün "Çetin Bir İmtihan" başlıklı Meclis'i tekrar toplantıya çağırın makalesini yayımlayan **Ulus** gazetesinin basılması ve yayımlanması süresiz, **Hürriyet** ve **Tercüman** makaleyi iktibas ettiği için basılmaları ve yayımlanmaları 15 gün, **Hergün** gazetesi 15 gün basılması ve yayımlanması yasaklandı. Yasakları bildiren Örfi İdare Kumandanı Korgeneral Nurettin Aknoz "men ettim" ifadesini kullanmaktadır. **Ulus** 31 gün kapalı kalmış açıldığı gün "Türk Ordusu Ancak Vatanın Hizmetindedir" başlıklı yazı nedeniyle yine kapatılmış ve bu ceza 32 gün sürmüştür.

* Sağlam'a verilen en ağır ceza 5 yıl 5 ay 10 gün ağır hapis ve 10888 lira para cezasıydı (23 Eylül 1954). Sonradan bu dava kaldırıldı. Öldüğü gün, 20 Ekim 1955'te Ankara adliyesinde duruşması vardı; ölümünden iki saat sonra mübaşir tarafından duruşmaya çağırıldı. Ayrıntılı bilgi için bakınız A. KABACALI, a.g.e., s. 239.

⁵⁰ Devir, 28 Ağustos 1954, s.1.

⁵¹ Devir, 28 Ağustos 1954, s.1.

Her zaman "men ettim" ifadesiyle biten sıkıyönetim bildirimlerine göre, Ankara'da çıkan *Medeniyet* gazetesi " Batı Trakya Türkleri ve Acıklı Durumları" başlıklı makaleden dolayı süresiz (22 Eylül), 8 Aralık günlü *Dünya* gazetesi "DP Grubundaki Huzursuzluk Arttı", *Vatan* gazetesi "Bu Böyle Gidemez" başlıkları kışkırtıcı niteliğinde görüldüğünden, 15'er gün süreyle kapatılmıştı.

Menderes'in ABD gezisi ise muhalif basına karşı hırçınlaştığı döneme rastlamaktadır. Associated Press Teleksleri Eisenhower'ın Menderes'i yarım saat kabul edişini yanlışlıkla "yarım dakika kabul etti" olarak geçmiş, muhalefet basını bunu manşetten vermişti.⁵²

DP için yavaş yavaş tehlike çanlarının çalmaya başladığı 1957 seçimlerini önemli ölçüde oy kaybıyla kazandı. Başta CHP olmak üzere bütün muhalefet partilerinin, DP'nin seçime hile karıştırdığını öne sürerek sonuçlara itiraz etmesi, bu da basında manşetten yansıtılmıştı. Aynı yıl basın davalarını protesto bildirisini yayımlaması nedeniyle İstanbul Gazeteciler Sendikası bir süre kapatılmıştır.

Kağıt tahsisi konusunda da yine DP'yi tutan gazetelere, tirajlarına göre büyük ölçüde kağıt verilmiş, tarafsız ve muhalif gazetelere ise bu alanda çok hasis davranılmış, hattâ muhalif bir derginin 1958 Temmuz'unda kağıdı kesilmiştir.⁵³

3 Kasım 1958'de *Ulus* gazetesi bir ay süreyle kapatıldı; yazışları müdürü İhsan Ada tutuklandı. Bu, *Ulus*'un üçüncü kapatılışıydı. 30 Kasım'da ise *Akis*'i yayımlayan Metin Toker, hükümete danışmanlık yapan Nihat Erim'e hakaret ettiği gerekçesiyle bir yıl hapis cezasına çarptırıldı. Aralık 1958'de Adalet Bakanı Esat Budakoğlu Meclis'te, 1954'den Mayıs 1958'e kadar 238 gazetecinin mahkum olduğunu açıkladı.

25 Nisan 1959'da *Ulus* gazetesi yeniden (4. kez) bir ay süreyle kapatıldı.

Mayıs başlarında Ege'nin muhalefetini dışı vuran *Demokrat İzmir* gazetesi bir grup saldırgan tarafından tahrip edildi.

2 Mayıs günü İnönü'nün İzmir'de karşılanmasıyla ilgili haber ve fotoğraflar ve CHP liderinin o günkü demeci için de yayım yasağı konuldu.* Bu ve benzeri olaylarla ilgili olarak verilen yayım yasakları ve toplama kararları da geniş eleştirilere yol açtı.

Yalnızca Mart 1954-Mayıs 1958 yılları arasında 1161 gazeteci hakkında kovuşturma yapılmış ve bunlardan 238'i mahkum edilmiştir.⁵⁴

⁵²T. TÜRENÇ, a.g.e., s. 166.

⁵³H. TOPUZ, a.g.e., s. 192.

* Ertesi gün *Cumhuriyet* gazetesi boş sütunlarla yayımlanıyor ve şu açıklamayı yapıyordu: "Gazetemiz basılırken zabıta, İnönü'nün demecine ait neşir yasağını tebliğ etti ve onun nezaretinde sahife kalıplarında kazımlar yapıldı; basılan gazeteler de polis tarafından müsadere olundu." (*Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1959).

⁵⁴H. TOPUZ, a.g.e., s. 193.

1959 yılı başlarındaki gergin siyasal ortamda gazeteler kapatıldı, gazeteciler hapse atıldı, uygulanan sansür yüzünden gazetelerin birinci sayfalarında son anda çıkarılan haberler nedeniyle beyaz başlıklar görülmekteydi.** 1959-1960 Mayıs'ı arasında basın davalarının sayısı alabildiğine artmıştı.

1959 yılının Mart ve Nisan ayları, DP iktidarı ve taraftarlarının hırçınlıklarının doruğa çıktığı aylardı. 16 Mayıs 1959'da Ulus gazetesiyle Akis dergisinin yayını yasaklandı. CHP'nin yayın organı durumundaki Ulus gazetesinin bir aylığına kapatılması çok sert tepkilere yol açarken, bir yurt gezisinde bulunan CHP Genel Başkanı İsmet İnönü Uşak'ta saldırıya uğrayarak atılan bir taşla başından yaralandı. Olay, gazetelerde 8 sütuna manşetten verilirken, İnönü'nün söylediği sözler, son anda yasaklandığı için gazetelerin birinci sayfaları beyaz boşluklarla çıktı. Mayıs ayı ise iktidar- muhalefet kavgasının doruğa çıktığı bir aydı. Mayıs'ın ikinci günü İzmir'de büyük olaylar meydana gelmiş, DP'nin İl Merkezi'ne dinamit konmuş, 3 Mayıs tarihli Milliyet'in bu kez de manşeti beyaz çıkmıştı. Birgün sonra İstanbul'a gelen İsmet İnönü Topkapı'da yine saldırıya uğramış, olayın basına yansımaları son anda getirilen bir yasakla yine engellenmişti.⁵⁵ İktidar tüm bu olayların basın tarafından yönlendirildiğini belirtmekteydi.

3 Temmuz'da İnönü'nün CHP İstanbul İl Merkezi'nde yaptığı basın toplantısının metninin yayımlanması hükümetçe yasaklandı.

1959 yılının sonlarında, DP iktidarının muhalefete karşı artık hiç tehammülü kalmamıştı. Osman Bölükbaşı, 10 ay hapse mahkum oldu. Kısa bir süre sonra da Ahmed Emin Yalman'ın Vatan gazetesi kapatıldı. Yönetimin gazeteler üzerinde kurduğu sansür baskısı alabildiğine artmış, sansürle yetinmeyen yönetim, gönderilen yasaklara uyulup uyulmadığını kontrol etmek amacıyla gazetelerde polis bekletmeye başlamıştı.⁵⁶

1960 başlarında iktidarın gazetecilere yönelik baskıları da birbirini izleyen tutuklamalara* dönüştü. Ayrıca gazete kapatma uygulamaları da sürmekteydi. Basın tarihine "Pulliam Davaları" adıyla geçen davaların bir çoğu sürüyordu.** Kim'den Şahap

** Bu ortamda Milliyet dünyada yılın adamı olarak Fransa Devlet Başkanı Charles De Gaulle'ü seçerken, DP'nin gazetelere ve gazetecilere karşı olan sert tutumuna bir tepki olarak da Türkiye'deki Yılın Adamı'nı "Hapisteki Türk Gazetecisi" olarak belirtmişti. Milliyet, 1 Ocak 1959.

⁵⁵T. TÜRENÇ, a.g.e., s. 178.

⁵⁶a.g.e., s. 185.

* Cemil Sait Barlas, Oktay Verel, Cemalettin Ünlü, Tarık Halulu, Yusuf Ziya Ademhan, Beyhan Cenkçi çeşitli davalardan mahkum olmuşlardı. Tüm bu gazeteciler 27 Mayıs'ta serbest bırakıldılar.

** Amerika'da Indianapolis ve Arizona Republic gazetelerini çıkaran Eugen Pulliam, Menderes'le görüşmek için Türkiye'ye gelir. Daha önce görüşme isteği kabul edilen Pulliam ve eşi Hilton'da üç gün beklerler. Üç gün sonra Başbakan'ın gemiyle İzmir'e gideceği ve kendisiyle gemide görüşeceği söylenir. Güvertede Pulliam'la karşılaşan Menderes "böyle bir görüşmeden haberinin olmadığını" söyler ve görüşmeyi reddeder. Pulliam da ABD'ye dönüşünde iki sert yazıyla "1957 seçimlerinden sonra hüküm süren kin ve nefret havasından ve basına yapılan baskılardan" söz eder. Bu yazılar, Vatan, Dünya ve Ulus gazetelerinde, Kim, Akis ve Altıok dergilerinde yayımlandı.

Balcıoğlu, Vatan'dan Naim Tirali ve Selami Akpınar onaltı ay hapse mahkum oldular ve cezaevine kondular. 72 yaşındaki Ahmed Emin Yalman da 15 ay 16 günlük cezasını çekmek üzere 7 Mart 1960'da cezaevine alındı ancak 21 Mart'ta hastaneye gönderildi, 15 Nisan'da da hastalığı nedeniyle serbest bırakıldı. Akis, Kim ve Vatan birer ay, Ulus gazetesi iki ay kapatıldı. Dünya gazetesinden Falih Rıfık Atay, Bedii Faik ve Yekta Ragıp Önen bir süre yargılandılar. Daha sonra Dünya ile iyi ilişkiler kuran Menderes, davalardan vazgeçti. Pulliam davaları bütün dünyada yankılar uyandırdı. Ankara'ya protesto telgrafları yağdı.

1960'da DP'nin muhalefete ve basınla ilişkileri alabildiğine gerginleşti. 30 Nisan 1960'da basının şiddetli muhalefeti karşısında Menderes Sarol'a " *Elimizde derdimizi gerçekleri millete anlatacak radyo dan başka silah kalmadı. Bunca yardım, bunca dostluğa rağmen gazeteler karşımızda cephe aldılar. Bugünden itibaren vatandaşlarımıza radyo dan ben konuşacağım*" demiştir.⁵⁷

Sıkıyönetimin hemen ardından 28 Nisan'da Ulus ve Akis'in sorumluları sorguya çekildi. Komisyon Sıkıyönetime gönderdiği yazıyla Ulus, Akis, Dünya, Kim ve Demokrat İzmir'in ve matbaalarının kapatılmasını bildirdi. 29 Nisan'da Forum ve 30 Nisan'da Cumhuriyet, 4 Mayıs'ta Yeni Sabah, 8 Mayıs'ta Milliyet kapatıldı. Milliyet'in yöneticileri Tahkikat Komisyonu üyesi olan ve aynı zamanda gazeteci olan Bahadır Dülger tarafından sert bir tavırla geri çevrildiler. Böyle bir ortamda Menderes İzmir'e gitmiş, iktidar gazeteleri "DP kalesi" olarak bilinen İzmir'de 300 bin kişinin Menderes'i karşıladığını bildirmiş; Akşam gazetesi ise karşılanışın havadan çekilmiş bir fotoğrafını yayınlamıştı. Bu fotoğrafta kalabalığın fazla olmadığı görülmüyordu. Akşam aynı gün kapatıldı.

1950-1960 arasında 867 gazetecinin mahkumiyetiyle sonuçlanan 2300 basın davası açılmıştır.⁵⁸ 1956-1960 arasındaki dört yılda gazetecilere tam 57 yıllık hapis cezası verilmişti.⁵⁹

SONUÇ

Basın, bugün olduğu gibi DP iktidarı döneminde de siyasi bir arena olma ve gündeme yön verme niteliklerini taşımaktaydı. Bu arenada hem iktidar hem de muhalefet karşılıklı saldırılarda bulunmuştur. DP iktidarı süresince CHP'nin geçmişine saldırı sürmüş, kamuoyunda CHP'nin eski saygınlığını kazanması olasılığı arttıkça DP de baskıcı tutumunu artırmıştır. Saldırgan tutum kişisel hakaretleri de içine almıştır. Örneğin İnönü'nün 7 Ekim 1952'de Manisa konuşması üzerine çıkan olaylar Zafer'de "Milli Münafık'ın Meşum Tahripleri Tesirini Gösterdi"⁶⁰ manşetiyle yer almıştı.

Menderes'in izniyle bu yayınlara hepsi için dava açıldı. Davalar 1959 ve 1960 yıllarında sürdü. Ayrıntılı bilgi için bkz. A. KABACALI, a.g.e., s. 259-260 ; A. E. YALMAN, a.g.e., s. 341-342.

⁵⁷M. SAROL, a.g.e., s. 1003.

⁵⁸O. KOLOĞLU, a.g.e., s. 69.

⁵⁹Metin TOKER, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları, Demokrasiden Darbeye (1957-1960)*,

Ankara, Bilgi Yay.,1991, s. 94.

⁶⁰Zafer, 9 Ekim 1952.

DP ve onun genel başkanı Adnan Menderes iktidarı süresince basından yararlanarak kamuoyunun desteğini kazanmak istemişlerdi. Fakat "demokrasi" bayrağı altında seçimleri kazanmasına rağmen ekonomik ve toplumsal vaatlerini gerçekleştiremeyip, toplumsal kriz yükseldikçe basının muhalefeti de artmıştı. Bunun üzerine Menderes tarihi yanlışlarından birini yaşayarak baskıcı yasal düzenlemeler ve yöntemlerle basını susturma yoluna gitmiş, DP yanlısı basını da resmi ilanlar, kağıt ve arsa tahsisi gibi yöntemlerle desteklemiştir.

1959 Aralık ayında bütçe görüşmeleri sırasında basınla ilgili Sarol'un hazırladığı rapordaki görüşler DP'nin basını değerlendirmesi açısından önemlidir. Sarol basının tek parti hükümeti boyunca iktidarın organı olarak görev yaptığını ve 1950'den itibaren düşünce özgürlüğünü kısıtlayan hükümlerin toptan kaldırıldığını belirterek "Hürriyetlerin en azizi telakki edilen ve üzerine hepimizin titremekle yükümlü bulunduğumuz basın hürriyeti itiraf etmek lazımdır ki 9 yıl süren bu yeni tatbikat döneminde kendisinden beklenen parlak imtihanı verememiştir. (...) Bu arada iktidarımızın Türk basınının modern ve teknolojik sahada cihazlanması için devletten ne ölçüde büyük yardımlar gördüğünü, hükümetin hiçbir iktidar döneminde rastlanmayan sevgiyi, fedakârlığı gazete ve tesislerden esirgemediğini buna karşılık bir kısım gazetelerin hürriyetleri göz göre göre suistimal ederek bizzat kendilerinin hürriyetleri zedeleme yolunu tercih ettiklerini" açıklamıştır.⁶¹ Görüldüğü gibi DP iktidarının son döneminde bile baskıcı tutumu savunarak basın "parlak imtihan verememek"le suçlanmıştır.

Tüm bu baskıcı yöndeki değişimlere rağmen dönemin ilginç özelliklerinden birisi, siyaset adamlarının kendilerine yakın gazete ve dergilerde makaleler yazması, düşüncelerini bu şekilde iletme yoluna gitmesidir. Örneğin İnönü ve Nihat Erim'in *Ulus'ta*, Celal Bayar ve Menderes'in *Vatan* ve *Zafer'de*, Fuat Köprülü'nün *Kudret'te* makaleleri yayımlanmıştır.

1950-1960 arasındaki iktidar-basın ilişkisindeki tüm gerilime rağmen bu dönem, bugün halâ etkililiğini sürdüren *Milliyet*, *Hürriyet* gibi gazetelerin de içinde bulunduğu pekçok gazetenin yayımlanmaya başladığı, baskı teknikleri ve yeni gazetecilik anlayışlarıyla tirajların 100 binin üzerine çıktığı (özellikle 1955'den sonra) bir dönem olmuştur. Bu durum DP'nin yanısıra başka bir sosyo-ekonomik çalışmanın konusunu oluşturan (geleneksel yapının kırılması, pazar ekonomisinin gelişmesi vb.) nedenlerin de sonucudur.

27 Mayıs 1960 İhtilali'nin hemen ardından kurulan 30 Mayıs 1960 Tarihli Cemal Gürsel Hükümeti ise "cumhuriyetin başlıca mesnetlerinden biri" olarak özgür basını göstermektedir.

⁶¹M. SAROL, a.g.e., s. 834.